

A HORTHY-HADSEREG DISZLOKÁCIÓJA 1920—1941 KÖZÖTT

Csima János

Az ellenforradalmi rendszer fennállása folyamán a magyar hadsereg diszlokációjában három periódust különböztethetünk meg.

Az első időszak 1920-tól 1927-ig tartott. Ezekben az években az első világháborúból győztesen kikerült nagyhatalmak Szövetségekői Ellenőrző Bizottsága (Magyarországon röviden csak „antantbizottság” néven emlegették) tartósan az ország területén időzött — és itt a trianoni békeszerződés rendelkezései értelmében közvetlen, szigorú katonai ellenőrzést gyakorolt.

A második időszak az 1927—1938 közötti éveket foglalta magában, és a Magyarországon tartózkodó antantbizottság távozásától¹ az első bécsi döntésig tartott.

A harmadik időszak 1938 őszétől 1941 nyaráig, a fasiszta Németország és Olaszország támogatásával végrehajtott területgyarapítások megkezdésétől a Szovjetunió elleni hadba lépésig tartott.

Az ellenforradalmi rendszer hadseregének diszlokációs elveit részben még a Monarchia korából öröklött és tovább ható tényezők, részben pedig az első világháború nyomán létrejött viszonyok és kölcsönhatások formálták, s a különböző szempontú megfontolások és cselekvések jó részét ezekre alapozódtak. A hadseregfejlődés történetének megismeréséhez, a témában való biztos eligazodáshoz a diszlokáció fejlődési folyamatának tanulmányozása elengedhetetlenül hozzátartozik, mert kialakulásának elemző vizsgálata kapcsán e szűkebb, speciális téma kereteit messze túlhaladó történeti, politikai összefüggések és tanulságok tárulnak fel. Olyanok is, amelyek egyébként talán rejtve maradnának.

1. DISZLOKÁCIÓ AZ ANTANTELENŐRZÉS IDŐSZAKÁBAN (1920—1927)

Az első világháborút követő békeszerződés Magyarország számára legfeljebb 35 000 főnyi toborzott zsoldoshadsereg fenntartását engedélyezte. Tilos volt nehéztüzérséget, légierőt, páncélos egységet szervezni,

¹ Ellenőrző funkcióját 1927. május 1-ével átadta a Népszövetségnek. [Hadtörténelmi Levéltár (továbbiakban HL.) VKF 1. oszt. ált. — 5303/VI—1—1927.]

s a szigorúan meghatározott mennyiségen és fajtákon felül fegyvert megtartani, gyártani, vagy vásárolni. Ez a hadsereg — a nagyhatalmak szándékaival egyezően — csak az ellenforradalmi rendszer belső alátámasztására volt elegendő.

Az erők diszlokációját az első időszakban döntő mértékben a Monarchia idejében kialakult elhelyezési lehetőségek határozták meg. Az alakulatok befogadására a régi laktanyák szolgáltak, újak nem épültek. A gyalogság, lovasság és tüzérség hagyományos állomáshelyei és elhelyezési körletei szinte változatlanul megmaradtak.

A Monarchia idején — az akkori területi viszonyoknak megfelelően — Magyarországon 1912-ig hét (1913-tól hat) nagy kiterjedésű „honvédkerület” — az I. budapesti, II. szegedi, III. kassai, IV. pozsonyi, V. székesfehérvári, VI. kolozsvári, VII. zágrábi — volt.

Természetesen ez a felosztás az első világháborút követően kialakult új határok és területi viszonyok folytán megszűnt, de a megmaradt hagyományos garnizonok a kis létszámú hadsereg számára elegendő férőhelyet biztosítottak, és a Horthy-féle katonai vezetés 1921. június 1-ig kialakíthatta a realitásokhoz mérten azt a célszerűnek látszó, tartós jellegű diszlokációt, amely a húszas évek végéig már alig mutatott említésre méltó változást.

Budapest, Székesfehérvár, Szeged, Pécs, Miskolc és Debrecen már a Monarchia idején is „magasabb csapatparancsnokságok állomáshelyei” (Standorte der höheren Truppenkommandos), de rajtuk kívül még számos „katonavárost” és olyan helységeket sorolhatunk fel, amelyek katonai létesítményeikkel lehetőséget kínáltak az adott körülményeknek megfelelő diszlokáció kialakítására.

Érdekes összehasonlítani a parancsnokságok és a korabeli alakulatok diszlokációját azonos országterületeken, az 1912. évi és az 1921. júniusi helyzet egybevetésével:

1912:²

I. Honvédkerület, Budapest:

Budapesten hadtest- és hadosztályparancsnokság, gyalog-, lovas- és tüzérdandár-parancsnokság, két gyalogezred, huszárosztály, tüzérosztály, utász-zászlóalj, vonatosztály, összekötő század. Esztergomban két, Jászberényben és Szolnokon egy-egy gyalogzászlóalj. Cegléden és Vácott egy-egy huszárosztály. Hajmáskéren hadosztály-tüzérparancsnokság és tüzérosztály.

1921 június:³

Budapesti katonai körlet:

Budapesten körlet- és I. vegyesdandárparancsnokság, két gyalogezred, két tüzérosztály, utász-zászlóalj, összekötő század,⁴ vonat- és autóosztág. Szolnokon és Cegléden egy-egy gyalogzászlóalj. Cegléden egy huszárszázad is. Vácott, Esztergomban és Jászberényben egy-egy kerékpáros zászlóalj, Hajmáskéren tüzérparancsnokság, aknavető század, ősztől pedig egy tüzérosztály is.

² Seidel: Dislocation und Einteilung des k. u. k. Heeres, Wien, 1912.

³ HL. HM. elm. 1. oszt. — 196/titk.—1921. (mellékletek).

⁴ Híradó század akkori megnevezése.

V. Honvédkerület, Székesfehérvár:

Székesfehérvárott két dandárparancsnokság, két gyalogzászlóalj, huszárosztály. Győrben két gyalogzászlóalj, huszárosztály, Komáromban hadosztály- és dandárparancsnokság, két gyalogzászlóalj. Pápán huszárosztály, zászlóalj, tüzérezred, huszárosztály, műszaki zászlóalj. Veszprémben két, Tatán egy gyalogzászlóalj. Pápán huszárosztály.

IV. Honvédkerület területén:

Szombathelyen ulánuszred-parancsnokság, gyalogzászlóalj, lovasosztály. Sopronban dandárparancsnokság, három gyalogzászlóalj, huszárezred-parancsnokság egy osztállyal, tüzérezred. Kőszegen, Kőrmenten, Nagykanizsán egy-egy gyalogzászlóalj. Nezsiderben, Zalaegerszegen, Keszthelyen egy-egy huszárosztály.

I. Honvédkerület területén:

Pécsett dandárparancsnokság, három gyalogzászlóalj, huszárosztály. Kaposváron két gyalogzászlóalj, Nagykanizsán két, Tolnán pedig egy gyalogzászlóalj.

II. Honvédkerület területén:

Szegeden kerületi és dandárparancsnokság, két gyalogzászlóalj, huszárosztály, utász-zászlóalj. Kecskeméten (a budapesti kerülethez tartozott) huszárezred-parancsnokság egy osztállyal, gyalogzászlóalj. Békéscsabán és Kiskunfélegyházán egy-egy gyalogzászlóalj.

III. Honvédkerület területén:

Debrecenben két dandárparancsnokság, három gyalogzászlóalj, huszárezred. Nyíregyházán huszárezred. (Nyírbátorban csak 1929-ben, Berettyóújfalun pedig 1937-ben épült laktanya.)

Székesfehérvári katonai körlet:

Székesfehérvárott körlet- és II. vegyesdandár-parancsnokság, ezredparancsnokság egy zászlóaljjal, összekötő század, vonat- és autóosztág, huszárosztály. Győrben két gyalogzászlóalj, tüzérosztály, utászzászlóalj, Komáromban gyalogzászlóalj, huszárosztály, tüzéruteg, aknavető század. Veszprémben és Tatán egy-egy gyalogzászlóalj. Pápán huszárszázad.

Szombathelyi katonai körlet:

Szombathelyen körlet- és III. vegyesdandár-parancsnokság, egy gyalogzászlóalj, tüzéruteg, vonat- és autóosztág. Sopronban (a város hovatartozása csak 1921 decemberében vált véglegesé) lovasdandár-parancsnokság, gyalogzászlóalj, huszárosztály, tüzérosztály, aknavető század. Kőszegen, Kőrmenten, Oroszváron, Zalaegerszegen egy-egy gyalogzászlóalj. Keszthelyen huszárszázad, Sárváron összekötő század.

Kaposvári katonai körlet:

(Pécs 1921 augusztusáig jugoszláv megszállás alatt állt.) Kaposváron körlet- és IV. vegyesdandár-parancsnokság, két gyalogzászlóalj, huszárszázad, két tüzérosztály, aknavető század, vonat- és autóosztág. Nagykanizsán, Tolnán, Dombóváron egy-egy zászlóalj. Tolnán tüzéruteg is.

Szegedi katonai körlet:

Szegeden körlet- és V. vegyesdandárparancsnokság, három gyalogzászlóalj, utászzászlóalj, huszárszázad, tüzéruteg, aknavető század, vonat- és autóosztág, összekötő század. Kecskeméten gyalogzászlóalj, huszárosztály, tüzérosztály (másfél üteg). Békéscsabán és Kiskunfélegyházán egy-egy gyalogzászlóalj.

Debreceni katonai körlet:

Debrecenben körlet- és VI. vegyesdandár-parancsnokság, három gyalogzászlóalj, huszárosztály, tüzéruteg és aknavető század, vonat- és autóosztág. Nyíregyházán huszárezred, gyalogzászlóalj, két tüzéruteg. Berettyóújfalun és Nyírbátorban egy-egy gyalogzászlóalj.

III. Honvédkerület területén:

Miskolcon hadosztály- és dandárparancsnokság, tüzérezred, két gyalogzászlóalj, lovas tüzérosztály, huszárosztály. Egerben kettő, Sátoraljaújhelyen egy gyalogzászlóalj. Gyöngyösön huszárosztály.

Miskolci katonai körlet:

Miskolci körlet- és VII. vegyesdandárparancsnokság, gyalogezred-parancsnokság egy zászlóaljjal, tüzérosztály, aknavető század, huszárszázad, összekötő század, vonat- és autóosztag. Egerben gyalogezred-parancsnokság két zászlóaljjal, árkászosztag, Gyöngyösön, Abaújszántón, Sátoraljaújhelyen egy-egy gyalogzászlóalj. Salgótarjánban kerékpáros zászlóalj.

A diszlokációs elvek kialakítása és gyakorlati alkalmazása az 1920. augusztus 19-i rendelettel felállított vezérkar hatáskörébe került, amely közvetlenül Horthynak volt alárendelve. A vezérkar közvetlenül őhozza terjesztette fel a hatáskörébe tartozó védtörvényi, hadrendi, mozgósítási és államerődítési javaslatokat, s a Honvédelmi Minisztériummal ezeket csupán „közölte”. Ugyancsak a vezérkarnak kellett intézkednie a kormányzó megbízásából s a „honvédelmi miniszterrel egyetértően” — a csapatok hadműveleti alkalmazására.⁵

A katonai vezetés a területi és népességi viszonyok gyökeres változásai ellenére is kitartott a Monarchia idején csaknem háromszor nagyobb területen fennálló szervezeti forma, az országnak hét katonai körletre való felosztása mellett. Ez nem annyira a hagyományos szervezés, a megszokott iránti merev ragaszkodás miatt történt így (1913-tól különben is csak hat kerületi parancsnokság volt), hanem elsősorban a jobb katonai közigazgatás és az eredményesebb hadkiegészítés érdekében. Megszervezték tehát a budapesti, székesfehérvári, szombathelyi, kaposvári (később pécsi), szegedi, debreceni, miskolci „körleteket”. Újszerű volt, hogy a hadtestek és honvédkerületek helyett vegyesdandárok és körletek létesültek. A vegyesdandárban a békeszerződés katonai korlátozásai miatt aránytalanul túltengett a gyalogság. 1921 júniusában egy-egy vegyesdandár szervezetébe két gyalogezred, egy kerékpáros zászlóalj (ez lényegében gyalogzászlóalj volt, mert sokáig még kerékpárral sem látták el), egy huszárszázad, egy tüzérosztály (három könnyűűteg és egy aknavető század), egy híradó század, egy vonat- és egy autóosztag tartozott. Tehát a vegyesdandár több fegyvernem elemeit tartalmazta, és a katonai vezetés ettől a szervezéstől a kis létszámú hadsereg jobb hatásfokú kihasználását remélte.⁶

Már a kezdeti időszakban, a sematikus szervezési keretek mellett is felismerhető bizonyos kétfelé irányuló diszlokációs elrendezés. A horthysta vezérkar mindenekelőtt azt vette tekintetbe, hogy az ország iparának nagyobbik része Budapesten koncentrálódik, a főváros pedig

⁵ HL. HM. eln. A—76 554—1920.

⁶ Az antantbizottság követelésére 1923. augusztus 1-től a körletparancsnokságokat a szerteágazó közigazgatási apparátusokkal meg kellett szüntetni és helyettük magasabb szervekként a vegyesdandár-parancsnokságok vették át a terület katonai igazgatását. (HL. HM. eln. ált. titkos—12 000—1923.) — 1921 júniusában még alig ült el az izgalom, amit a két hónappal korábban megkísérelt királypuccs okozta külpolitikai feszültség váltott ki. Akkor Csehszlovákia francia jóváhagyással nyolc hadosztályt helyezett készenlétebe a beavatkozáshoz.

mindössze 37 kilométerre fekszik a csehszlovák határtól, s a hadi szempontból legjelentősebb ipartelepek és a legfontosabb bányavidékek szintén az északi határ közelébe esnek. Mindez a védelem szempontjait vette fel.^{6/a}

Volt azonban egy másik szempont is: bár önálló hadviselésről a hadsereg gyengesége és a nagyhatalmi ellenőrzés miatt szó sem lehetett, a vezérkar nem tartotta teljesen reménytelennek, hogy a szomszédban gazdasági összeomlás és „felfordulás” következhet be, amit nemzetiségi forrongás tetézhet.

Ezért a vezérkar 1920 őszeig komolyan foglalkozott a Csehszlovákia elleni „aktív fellépés” tervével, de hozzá kell tennünk, hogy a konkrét tervek és azok változatai nem hadműveletek, hanem egy gyors, rajtaütésszerű alkalmi bevonulás végrehajtását, illetve azok változatait tartalmazták. A célkitűzés pedig a lerohant terület háború nélküli megszerzése és a forradalom magyar mintára történő elfojtása volt. Erre a remélt, fentebb vázolt fejleményeken kívül még jó néhány külső feltétellel megvalósítása esetén kerülhetett volna csak sor. Így például az 1920 szeptemberére kidolgozott „Árpád”-tervet az esetben hajtották volna végre, ha a Vörös Hadsereg lengyelországi sikereinek hatására a csehszlovákiai forradalmi fellendülés proletárforradalommal fejlődött volna — s emellett még kívülről nemzetiségi felkelést is sikerült volna kirobantani. Ezenfelül a terv Lengyelország és a nyugati hatalmak támogatását, továbbá a szomszéd országok hallgatóságos hozzájárulását feltételezte.

Valamennyi feltétel megvalósulása esetén a budapesti vegyesdandár Komárom—Esztergom körzetébe összevont egyik csoportosítása Pozsony—Nagyszombat—Szered körzetét szállta volna meg, másik csoportosítása pedig Ipolyság felől Zólyom—Körmöcbánya—Besztercebánya körzetét vette volna birtokába. A miskolci vegyesdandár csapatai Rimaszécs—Rozsnyó és Kassa—Eperjes irányokban szállták volna meg Csehszlovákia déli részeit, a debreceni vegyesdandár-körlet csapataira pedig Ungvár, Munkács és Beregszász vidéke jutott volna.⁷ Mivel a felsoroltak közül egyetlen feltétel sem következett be, a tervet irattározták. (Korábban már a fővezérség is készített tervet — romániai forradalom esetére.⁸) Ezek a tervek 1920 őszeig éltek virágkorukat, majd egyszerre lekerültek a napirendről. Időszerűségüket elvesztették, ezért majdani „jobb időkre” félretették azokat.

A vezérkar bizalmas, belső használatra szolgáló értékelése szerint a hadsereg ütőképessége „a nullával volt egyenlő”. Tényleges hadműveletekre legfeljebb két hadosztálynyi erőt lehetett volna kiállítani.⁹

Mindezek ellenére sem tekinthetjük véletlennek, hogy az 1921 júniusára kialakított diszlokáció kapcsán a vezérkar a gyorsan mozgó lovaság, a kerékpáros zászlóalj és a tüzérség zömét éppen a Csehszlovákiát elválasztó határszakaszok felé, a székesfehérvári (Győr és Komárom is idetartozott), a budapesti, miskolci és a debreceni körletekben

^{6/a} HL. HM. VI. c. (Vkf) — 5230 titkos — 1923 és HM. ein. VI. 1. oszt. (Vkf) — 105 316—1931.

⁷ HL. HM. Ein. A.—57 234—1920. „konkrét előkészületek”.

⁸ HL. Föv. I. t. — 12 895. és 12 122—1920.

⁹ HL. HM. ein. hdm. 2—16 196—1920.

összpontosította. Arra kell ugyanis gondolnunk, hogy mégsem zárták ki egy váratlan fordulat lehetőségét.

Egyedül a csapatok itthoni, karhatalmi alkalmazásának volt meg a korlátlan lehetősége, és ezt jól tükrözte a diszlokáció. A legnagyobb gondot a vezérkar az ország politikai és ipari központjára, Budapestre fordította. Még az ellenforradalom konszolidálása után is két gyalog-, egy tüzér- és egy lovasezredet, egy páncéljárműves osztagot, ezenkívül műszaki, vonatalakulatokat és intézeteket helyeztek itt el, de szükség esetén a környékről is gyorsan jelentős erőket vonhattak össze. Bőven jutott azonban katonai alakulat az Esztergom, Komárom, Nógrád és Borsod megyei bányászlatka vidékekre, a „Viharsarok” és más vidékek agrárproletár tömegei fékentartására is.

1927. május 1-ével az antant katonai ellenőrző bizottsága beszüntette magyarországi működését, s utána a békeszerződés katonai előírásainak az ellenőrzését — jóval enyhébb formában — a Népszövetség gyakorolta.

2. DISZLOKÁCIÓ 1927—1938 KÖZÖTT

A külföldi ellenőrzés enyhülésével nyomban megkezdődött a honvédség első átszervezése, fejlesztése, amit 1928 októberétől 1930 októberéig három ütemben hajtottak végre.

Jelentősen fejlesztették a tüzérséget. Felállítottak tizennégy új üteget, egy nehéz tüzérosztályt és két légvédelmi tüzérosztályt. Ezenkívül egy páncéljárműves osztály, négy új utászszázalaj és — egyelőre — hat repülőszázadból álló légierő létesült. Mindezek elhelyezésére új laktanyákat, löveg- és gépkocsiszíneket, hangárokat, raktárakat és istállókat kellett építeni.

Maga a honvédség azonban igen keveset építkezett. Ennek egyrészt a siralmas költségvetési helyzet, másrészt a külföldi ellenőrzés volt az oka. A régi laktanyák is túlnyomórészt megyei, városi tulajdonban voltak, s az újakat is azok építették. A honvéd kincstár bért fizetett a laktanyákért, s ebből néha furcsa helyzetek adódtak. HM hadbiztosi jelentésben olvashatjuk: „Egyes törvényhatóságok beszedik a magas bérleti díjakat, de tatarozásra nem költenek, ezért a laktanyák állapota igen elhanyagolt.” Heves megye viszont azt panaszolta, hogy a kincstár a vármegyei laktanyákért már három éve nem fizet bért.¹⁰ A városok azonban legtöbbször szívesen vállalták új laktanya építését, a régiek bővítését. Ragaszkodtak helyőrségi alakulataikhoz, mert a mélyponton levő gazdasági helyzetben ezek voltak a vidék fő fogyasztói, ezek vittek némi vérkeringést az iparba, mezőgazdasági termelésbe, kereskedelembe. Ezért vállalta új laktanya építését Szolnok, Győr, Tokaj, Nyírbátor, Békéscsaba, Szeged, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, s ezért kérték helyőrséget Szentes és Csongrád városok is.¹¹

A Háros-szigeti laktanyaépítkezésnek „a Budafok környéki nyomasztó munkanélküliség levezetése” volt az egyik fő indoka. A főváros is

¹⁰ HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 3223—1928.

¹¹ HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 5734—1928. és HM. eln. 11. oszt. — 1467—1930.

ilyen megokolással fordított 1929-ben 1,4 millió pengőt laktanyák tatarozására.¹² Az „öreg laktanyák” igen elhanyagolt állapotban, számos helyen vízvezeték, csatorna, fürdő, sőt WC nélkül voltak. Általános jellemzőik voltak a nedves falak, korhadt padlózat, a poloska és patkány.¹³ És szinte mindenütt zsúfoltság volt. Székesfehérvárott pl. 906, Tóvároson 420, Győrött 151, Veszprémben 201 férőhely hiányzott.¹⁴ Ezekon különböző módokon próbáltak segíteni. Sátoraljaújhelyen a szemlebizottság azt javasolta, hogy „két ágyon három katonát helyezzenek el”.¹⁵ Az emeletes ágyakat 1935-től vezették be. Győrött barakk-elhelyezésben találtak megoldást, és kimondták: „A legénységnek laktanyán kívüli elhelyezése Győrött, mint munkásvárosban, fegyelmi és nemzetvédelmi szempontból nem lehetséges.”¹⁶

A HM tárca 1929—30. évi költségvetési hitele 251 939 557 P volt, s ebből építkezésekre, tatarozásra és laktanyabérekre mindössze 13 219 208 P-t, vagyis aránylag keveset fordítottak.¹⁷ A Légügyi Hivatal hangárok és repülőterek építésére 11 622 000 P-t kért, de csak 5 620 000 P-t kapott, ami a költségvetési helyzet nehézségeire enged következtetni.¹⁸

Ebben az időszakban a vezérkar úgy vélekedett, hogy nyomasztó politikai, gazdasági és katonai helyzetében az ország nemhogy támadó, de védekező háborút sem tudna folytatni, s a szomszédok egyenként is sokkal korszerűbb és erősebb hadsereggel rendelkeznek. Kerülni kell tehát a háborús bonyodalmakat, de tovább fegyverkezve, s a végső célokat (területek visszaszerzése) nem feledve ki kell várni a kedvező alkalmat.¹⁹

A vezérkart foglalkoztatták a váratlan, de elképzelhető konfliktusok lehetőségei. Talán nem érdektelen megemlítenünk, hogy a harmincas évek fordulóján kialakult katonapolitikai helyzetben még hosszú távlatra sem merült fel, hogy a Szovjetunió területe hadszíntér lehet a magyar hadsereg számára. Akkor még látszólag semmi sem mondott ellent a katonai vezetésben komoly szaktekintélynek számító Álgya-Papp Sándor altábornagy véleményének: „Oroszország és Olaszország még a távolabbi jövőben is aligha lesznek a magyar csapatok működési helyei.”²⁰ Ő tehát, és általában mások is úgy vélekedtek, hogy a jövőbeni hadszínteret a magyar hadsereg számára csakis a volt Monarchia területe jelentheti. Akkor még valóban nehéz lett volna előre látni, hogy Horthy-Magyarország külpolitikája és pár év múlva a hitleri Németországgal való együttműködése majd hogyan alakul, és hová fog végsősoron elvezetni.

A vezérkar a háborús ellenfeleket egészen a 30-as évek végéig csak a kisantant államok, vagyis a közvetlen szomszédok hadseregeiben látta.

¹² HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 676—1929.

¹³ HL. HM. eln. VI/1.—105 220—1935.

¹⁴ HL. HM. eln. 11. oszt. — 11 175—1930.

¹⁵ HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 2691—1928.

¹⁶ HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 3070—1928.

¹⁷ HL. HM. eln. 6/k. oszt. — 101 607—1929.

¹⁸ HL. HM. eln. 11. oszt. — 101 094—1930. és VKF. 1. oszt. — 105 503/eln. VI.—1—1929.

¹⁹ HL. VKF. 1. oszt. — 9150(Hr.)—1933.

²⁰ L. *Álgya-Papp Sándor, Gottl Jenő, Mojzer László*: Hadseregünk ellátása a világháborúban. Debrecen. 12. o. — A könyvet a szerkesztő még gróf Csáky Károly honvédelmi miniszternek, Gömbös elődjének ajánlja.

Elhhez kötődött a jövő hadszíntér-elképzelése, ami különösen azért fontos, mert ennek jegyében folyt a hadsereg felkészítése is.

Védelmi szempontból a vezérkar az erők diszlokációját 1930-ban így határozta meg: „A szomszédos országok részére földrajzilag adódó, illetve valószínű betörési irányainak lehetőleg egy magasabb parancsnokság — nálunk vegyesdandár — határszakaszaiba kell esniük. Így a vegyesdandár-parancsnokság adott esetben a határvédelmet a központból kapott általános utasítások alapján egységesen, a legfelsőbb vezetés szándékainak megfelelően vezetheti, miáltal a legfelsőbb vezetés mentesítve van az egyes vegyesdandár-parancsnokságok közötti összhang megszervezésének részleteiből, ami a mozgósítás időpontjában igen fontos. A vámőr-, csendőr-, illetve kerületi rendőrkapitányságok ezért a honvédség elhelyezésének megfelelően szerveztettek meg, illetve állítottak fel.”²¹

Ez az elgondolás valósult meg az 1932. szeptember 25-én hatályba lépő rendeletben, amely módosította a vegyesdandár-körletek határait, és csapatáthelyezésekre is intézkedett. Csehszlovákia felé az átszervezés után is Komárom, Budapest és Miskolc a csapatok diszlokációjának három fő központja. E csoportosításoknak a „veszélyes irányok”-ban (Vác, Garam, Ipoly, Sajó- és Hernád-völgye) kellett az országhatár védelmét biztosítaniuk. Ezekhez északkeleten negyediknek a Debrecen—Nyíregyháza körzetében elhelyezett csoportosítás csatlakozott, amelynek a „kis-antant”-szövetségen alapuló csehszlovák—román együttműködés megátolása, s ennek kapcsán a Sátoraljaújhely—Máramarossziget között húzódó vasúti összeköttetés elvágása volt a feladata. Ez a diszlokáció a hitleri Németországgal való együttműködés és a támadó tendenciák erősödése idején is fennmaradt. Figyelemre méltó, hogy az Ipolynál három vegyesdandár (II., I. és VII.), a Hernádnál pedig két vegyesdandár (VII. és VIII.) határszakaszai érintkeztek, így az ott meginduló hadműveletek esetében egy időben és automatikusan három, illetve két körlet erőinek kellett együttműködnie.

Nem kevésbé érdekesek és tanulságosak az idézett rendelet további részének belső, karhatalmi és más szempontú intézkedései s azok indokolása:²²

„Az Alföldön egyre jobban elharapózó földmunkás mozgalommal, kommunista szervezkedéssel és féktelen szocialista agitációval összefüggő karhatalmi alkalmazás lehetősége, egyes helyőrséggel nem rendelkező városok és helységek lakosságának a nyomasztó gazdasági viszonyok folytán rendkívül súlyos helyzete, valamint a honvéd kincstár rendelkezésére álló férőhelyek kedvezőbb kihasználása, a lovasság elhelyezésének és az ország lóállományának eloszlásával való összhangba hozatala s kedvezőbb kiképzési eredmények elérése céljából a vegyesdandár határoknak . . . megváltoztatását rendelem el.”²³

A konkrét intézkedésekből megtudjuk, hogy a Viharsarokban növelték a katonaság létszámát. Orosházára és Hódmezővásárhelyre is tele-

²¹ HL. VKF. eln. 1. oszt. — 1999 (Hr) — 1929.

²² A rendelet kibocsátása és végrehajtása a gazdasági nyomorúság tetőződése és a forradalmi fellendülés időszakára esik.

²³ HL. VKF. 3. oszt. — 33 369—1932.

pítettek egy-egy zászlóaljat. Számos gyalogzászlóalj, illetve lovas alegység cserélt egymás között helyőrséget. Az azonos fegyvernemi és nagyjából azonos férőhelyet igénylő alegységek, átcserélgetése, a katonáknak a jól ismert otthonos környezetből való kiszakítása — minden bizonnyal — a jobb karhatalmi alkalmazhatóság érdekében történt.

Mindézek mellett a diszlokációban más célszerű szempontok is megmutakoztak. A lovasságot például mindig a takarmányellátás, a lóállománypótlás és a kiképzés tekintetében legalkalmasabb alföldi vidékekre telepítették. A tüzérségnél (mely akkor még fogatolt volt) szintén az ellátás, az elhelyezés és a kiképzési lehetőségek biztosítása volt az irányadó. Hajmáskér és Várpalota körzeténél aligha lehetett volna elhelyezésre és kiképzésre alkalmasabb területet találni a külföldi ellenőrzés elől rejtegetett nehéz tüzéru-tegek és a páncéljárműves osztag számára. Műszaki alakulatoknak a Duna és a Tisza mentén, intézeteknek, kórházaknak, javítóműhelyeknek pedig a vegyesdandár-parancsnokságok székhelyein való elhelyezése szintén indokolt.

A legfelső vezetés az 1932. évi július 13-i Koronatanácson úgy döntött, hogy a hadsereget „egyszeri, maximális erő kifejtésre, legfeljebb 6 héten belüli döntésre kell felépíteni...” Ezért elsősorban a gyorsan mozgó alakulatokat — lovashadosztályt, motorizált dandárt, kerékpáros zászlóaljakat — és a légierőt kell kifejleszteni. A hadsereg békekereteit úgy kell továbbfejleszteni, hogy azok fokozatosan, anyagilag megfelelően ellátott 21 hadosztállyá bővüljenek. Kimondták, hogy ezek az elvek — hosszú távon való megvalósulásuk érdekében — az utódokra is kötelezők.²⁴ A magyar hadsereg hathetes háborúra való felépítésének terve arra utal, hogy a magyar vezérkar a német villámháborús ideológiát követte.

A vezérkar úgy határozott, hogy a revíziós célkitűzéseket a „status quo” megváltoztatására törő, úgynevezett „dinamikus” politikát folytató fasiszta Olaszország és Németország politikai és katonai terveinek keretében fogja megvalósítani. A diszlokáció elsősorban a német törekvések figyelembevételével alakult tovább, ezért fordult a katonai vezetés figyelme leginkább Csehszlovákia felé. Fokozatosan végrehajtották az első hadseregfejlesztést, amely a diszlokációban is változásokat hozott.

A továbbfejlesztett gyorsan mozgó alakulatokat zömmel az északi határok közelében helyezték el, s ez a tendencia az elkövetkező években is jól nyomon kísérhető.

Az 1928—1932 között végrehajtott fejlesztések után a diszlokáció sajátos kialakítását figyelhetjük meg: a békeszervezés szerinti tizennégy gyalogezredből nyolc, az 1932-ben felállított hét határőrezredből négy, a négy huszárezred-parancsnokság alegységeinek túlnyomó része, valamennyi kerékpáros zászlóalj, a folyamórdandár és a műszaki alakulatok zöme a Csehszlovákiával szomszédos vegyesdandárok területén volt elhelyezve. Ha annak okait keressük, hogy az adott katonapolitikai helyzetben legnagyobb súllyal miért Csehszlovákia felé történt a diszlokáció

²⁴ HL. VKF. 1. oszt.—9135 (Hr) VI—1.—1932.

kialakítása, akkor a német—magyar reakció revanstörékvései és egyéb motiváló okok mellett nem feledkezhetünk meg azokról a körülményekről, amelyek a katonai vezetés megítélése szerint ekkor elsődlegesen a határvédelem megerősítésére adtak alapos indokot. Nevezetesen, hogy az ország fővárosa, de rajta kívül még egy sor jelentős város és a legfontosabb ipar- és bányavidékek túl közel estek a csehszlovák határhoz. Emellett a szomszéd államok közül Csehszlovákia rendelkezett a legfejlettebb hadiiparral és a viszonylag legkorszerűbb hadsereggel.

A konfliktus legkisebb valószínűsége miatt Ausztria felé volt a leggyéresebb a diszlokáció: ebben az irányban mindössze három gyalog- és egy határőrzászlóalj, egy tüzér- és egy huszárosztályt helyeztek el. A fennmaradó erők körülbelül fele-fele arányban oszlottak meg a jugoszláv és a román határokkal érintkező vegyesdandár-körletekben.^{24/a} Figyelemre méltó, hogy a horthysta vezérkar a vegyesdandár-körletek egymással érintkező határait úgy vonta meg, hogy azok egy kívülről várható (vagy kifelé induló) támadás legvalószínűbb irányába estek. Ebből a helyzetből természetesen következett, hogy egy közös határszakaszon bekövetkező konfliktus esetén legalább két vegyesdandár-körlet erőinek együttesen kellett fellépniük. A debreceni és a szegedi vegyesdandár-körletek határai pl. a Körös mentén Gyulánál, a szegedi és a pécsi körleteké a Szabadka felé vezető műút mentén Kelebiánál, a pécsi és a szombathelyi körleteké pedig a Dráva-völgyében Sellyénél találkoztak.

A továbbfejlesztett keréthadseregen belül a katonai vezetés a vegyesdandárok székhelyein hadosztályparancsnokságokat és az akkori fogalmak szerinti fegyvernemek élére (többnyire ugyanott) dandárparancsnokságokat létesített. A ténylegesen felállított alakulatok diszlokációja 1933. október 1-re a következőképpen alakult ki:²⁵

Budapesti I. vegyesdandár-körlet

Budapest: (hadosztályparancsnokság, lovashadosztály-parancsnokság, vegyesdandár gyalog-, tüzér-, műszaki-, kerékpáros-, folyamórparancsnokság és határőrdandár-parancsnokság, Országos Légvédelmi Parancsnokság), két gyalogezred, határőrezred öt százada, páncéljárműves oszttag (két század), huszárosztály, tüzérezred, két könnyű lovas tüzér-üteg, négy légvédelmi üteg, egy utász- és egy műszaki zászlóalj (két-két század), öt híradó század, „csajkás” ezred.

Háros-sziget: három kerékpáros utász- és három árkászszázad. Vácott, Kenyérmezőn, Esztergomban, Balassagyarmaton, Salgótarjánban egy-egy kerékpáros zászlóalj. Cegléden huszárosztály, Piliscsabán és Salgótarjánban egy-egy határőrzászlóalj. (Esztergomban, Vámosmikolán, Salgótarjánban és Szécsényben egy-egy határőrszázad).

^{24/a} A „körletparancsnokságok” még 1923-ban megszűntek s a katonai közigazgatást a maguk területén a vegyesdandár-parancsnokságok vették át. Ezért a „körlet” szó azután már csak diszlokációs fogalmat jelöl.

²⁵ HL. HM. eln. 1. a—11 500—1933. A m. kir. honvédség területi elhelyezése, 1933. október 1.

Székesfehérvári II. vegyesdandár-körlet

Székesfehérvár: (hadosztályparancsnokság, vegyesdandár gyalog- és tüzerparancsnokság, határőrdandár-parancsnokság, gyalogezred-parancsnokság egy zászlóaljával, lovasszáhad, légvédelmi üteg, híradó zászlóalj (két század), vonat (szállító alakulat). Hajmáskér: gépkocsi csoport (egy könnyű harcokcsi-, egy páncélgépkocsi és egy gépkocsizó század), egy kerékpáros szakasz, egy gépvontatású könnyű és egy nehéz tüzérosztály. Győr: gyalogezred-parancsnokság egy zászlóaljával, határőrzászlóalj, két utászászlóalj (két-két század).

Sopron: gyalog- és határőrzászlóalj, huszárosztály, tüzérosztály, Pápan huszárosztály, Mosonmagyaróváron három árkászs század.

Szombathelyi III. vegyesdandár-körlet

Szombathely: (hadosztályparancsnokság, vegyesdandár gyalog- és tüzerparancsnokság, határőrdandár-parancsnokság, gyalogzászlóalj, tüzérosztály, híradó zászlóalj (két század), vonat. Keszthelyen lovasszáhad, Kőszegen, Zalaegerszezen gyalog-, Körmenden határőrzászlóalj, Nagykanizsa: határőrzászlóalj, tüzérezred egyik osztálya, Nagyatád: határőrzászlóalj két százada (egy Gyékényesen), Kapasvár: gyalogezred-parancsnokság és két zászlóalj, tüzérosztály.

Pécsi IV. vegyesdandár-körlet

Pécs: (hadosztályparancsnokság, vegyesdandár tüzer- és műszaki parancsnokság), gyalogezred két zászlóalja, lovasszáhad, tüzérezred két ütege és mérőszázada, két híradó század, vonat, határőrezred két zászlóalja (egy-egy század Sellyén, Siklóson, Magyarbólyon, Mohácson), Tolna: gyalogzászlóalj, tüzérosztály.

Kecskemét: (vegyesdandár gyalogparancsnokság) egy gyalogezred-parancsnokság egy zászlóaljával, huszárosztály, tüzérezred (hat üteg), Kiskunfélegyházán gyalogzászlóalj, Kiskunhalason kerékpáros és határőr-zászlóalj. (Egy század Tompán, egy Garán), Baján gyalogzászlóalj, három árkászs század és két „árvízvédelmi” (folyamőr) század.

Szegedi V. vegyesdandár-körlet

Szeged: (hadosztályparancsnokság, vegyesdandár gyalog-, tüzer- és műszaki parancsnokság), határőrdandár-parancsnokság, egy gyalog- és egy határőrezred-parancsnokság egy-egy zászlóaljukkal, tüzérosztály, légvédelmi (folyamőr) üteg, két utászászlóalj (két-két század), vonat. Szolnokon, Hódmezővásárhelyen, Békéscsabán, Orosházán és Gyulán egy-egy gyalogzászlóalj s a két utóbbiban egy-egy határőrzászlóalj is.

Debreceni VI. vegyesdandár-körlet

Debrecen: (hadosztályparancsnokság, vegyesdandár tüzérparancsnokság, határőrdandár-parancsnokság, gyalogezred-parancsnokság és három zászlóalj, lovasszásad, tüzérosztály, híradó zászlóalj (két zásad), vonat határőrezred-parancsnokság két századdal (egy Nyirábrányban, egy pedig Mérken). Nyíregyháza: (lovasdandár-parancsnokság), gyalogezred-parancsnokság egy zászlóaljával, huszárezred, tüzérezred, Nyírbátorban gyalog- és határőrzászlóalj (egy zásad Csarodán), Berettyóújfalun gyalog- és határőrzászlóalj (egy zásad Biharugrán).

Miskolci VII. vegyesdandár-körlet

Miskolc: (hadosztályparancsnokság, vegyesdandár tüzérparancsnokság és határőrdandár-parancsnokság), gyalogezred-parancsnokság két zászlóaljával, lovasszásad, tüzérezred, híradó zászlóalj (két zásad), vonat, határőrezred-parancsnokság két századdal (egy-egy százada Felsőhangonyban, Bánrévén, Tornanádaskán, Krasznokvajdán, Hidasnémetiben).

Eger: (vegyesdandár-parancsnokság) gyalogezred-parancsnokság két zászlóaljával, Gyöngyös: gyalogzászlóalj, Sátoraljaújhelyen gyalogzászlóalj, Sárospatakon határőrzászlóalj két százada (egy Sátoraljaújhelyen, egy pedig Ricsén), Tokajban három árkászszásad. Ez a diszlokáció 1938-ig jelentősebben nem is változott.

1933-ban a zsoldosrendszer Magyarországon végképp megszűnt. Átérttek az általános védkötelezettségen alapuló kerethadseregére és az elmaradt hadosztályok (póttartalékosok) kiképzésére, de a további hadseregfejlesztés — gazdasági okok miatt — nagyon lassan haladt.²⁶ A „motorizálást” 1935-ben a budapesti gépkocsi tanosztályon kívül csupán két gépkocsizó zásad és néhány gépvontatású üteg képviselte. A felállított lovashadosztály ezredparancsnokságai Sopronban, Budapesten, Cegléden és Nyíregyházán, a kerékpáros zászlóaljak pedig Esztergomban, Vácott, Budapesten, Salgótarjánban, Jászberényben és Kiskunhalason állomásoztak. A 14 repülőszásadot kitevő légierő alegységei Szombathelyen, Budapesten, Székesfehérvárott, Nyíregyházán és Kaposvárott helyezkedtek el.²⁷ A magyar vezérkar ezúttal a légierő fejlesztését helyezte előtérbe. Új hangárokat, raktárakat, laktanyákat létesített, az olaszoktól 26 új repülőgépet vásárolt. Elhatározását erősen motiválta az a körülmény, hogy a német fenyegetésektől és fegyverkezéstől megrettent Csehszlovákia, melynek 1927-ben három repülőezrede volt, 1934-ben már a 7. repülőezredét kezdte szervezni. (Új harcokcsiezredet, tüzér- és légvédelmi tüzérezredet is állított fel.) Érdemes arra a kölcsönhatásra is rámutatni, hogy a magyar huszárezredek diszlokációjának ellensúlyozására Kassán lovasdandár-parancsnokságot, Pozsonyban pedig lovasezredet helyeztek el, ezenkívül négy új kerékpáros zászlóaljat is szerveztek.²⁸

²⁶ HL. HM. eln. 1. oszt. — 105 330—VI—1.—1935.

²⁷ HL. A m. kir. Honvédség békehadereje. 11 000/1. a.—1935.. és VKF. 1. oszt.—1935.

²⁸ HL. VKF. 2. oszt. — 120 191—1934.

1937-ben az ország különböző részein 30 repülőtér építkezését kezdték meg. Így Pápán, Sárváron, Tapolcán, Börgöndön, Veszprémben, Aszódon, Kecskeméten, Debrecenben és Nyíregyházán.²⁹ Ezeknél az építkezéseknél az olcsó megoldás, az alkalmas sík terep és a kedvező kiképzési lehetőségek voltak a legfőbb szempontok. Laktanyaépítkezések folytak Szombathelyen, Baján, Szegeden, Szolnokon, Berettyóújfalun és Debrecenben.³⁰ Ebben az évben „gazdasági és társadalmi érdekekre” hivatkozva Nagykőrös polgármestere is helyőseget kért.³¹

3. DISZLOKÁCIÓS SZEMPONTOK ÉS AZOK ÉRVÉNYESÜLÉSE 1938—1941 KÖZÖTT

Az egymilliárd pengős beruházási program 1938. március 5-i meghirdetésével indult meg a hadsereg nyílt felkészítése a Csehszlovákiában várható fejleményekre, a területi aspirációk kielégítésére. Megkezdődött a hadsereg fejlesztésének és korszerűsítésének több éves programja, ami természetszerűen változásokat hozott a diszlokációban. Függetlenül ettől, Csehszlovákia déli részének megszállásához — „őrszi hadgyakorlat” címén — már 1938 szeptemberében megtörtént a határmenti négy vegyesdandár erőinek és eszközeinek felvonulata, mely a tervszerűen és kedvezően kialakított diszlokációs helyzet folytán viszonylag nagyobb bonyodalom nélkül történt meg.

A budapesti vegyesdandárnak alárendelt csapatokat (három önálló dandárt, egy motoros és egy lovasdandárt) a Garam és Sajó közti határszakaszon vonultatták fel. A Garamtól a nyugati határig húzódó szakaszon a székesfehérvári 2. vegyesdandár, a Sajótól keletre, Bánréve és Csap között a miskolci 7. vegyesdandár egyaránt 3—3 önálló dandárral, még tovább keletre, Csap és Tiszaújlak között pedig a debreceni 6. vegyesdandár egy lovasdandárral és egy önálló dandárral vonult fel. Mindezekon kívül a repülődandárt és a Duna szakaszán a folyami dandárt is készenlétbe helyezték. A tervezett alkalmazási irányok 1919 óta lényegileg nem változtak. November 3-a és 10-e között ezekkel az erőkkel hajtották végre Szlovákia déli részének megszállását. Mindez természetesen a diszlokáció eltolódását és bővülését eredményezte.

November végéig a vegyesdandárokat hadtestekké szervezték át, és új körletként — Kassa székhellyel — a VIII. hadtest is megalakult.³² A diszlokáció súlypontja ettől kezdve fokozatosan az északkeleti ország-részbe tolódott át! (Ennek akkor még az oka volt az oka, hogy a kormány Kárpát-Ukrajna megszállását s ezzel a lengyel—magyar határ létrehozását tűzte ki legközelebbi célul. Hitler ehhez először — s egyelőre csak elvben — 1939. január 12-e után járult hozzá, amikor a magyar kormány az antikomintern paktumhoz való csatlakozását kérte.)

Megszerveztek két gépkocsidandárt, s a 2. gépkocsidandár parancsnokságát (két gépkocsizó ezreddel, egy gépvontatású tüzérosztállyal és egy páncélos felderítő osztállyal) Kassára helyezték, de ugyanitt még

²⁹ HL. HM. eln. 11. oszt. — 301 158, 37 621, 12 828—1927.

³⁰ HL. HM. eln. 11. oszt. — 30 070, 15 315, 15 316—1927.

³¹ HL. HM. eln. 11. oszt. — 28 871—1937.

³² HL. A m. kir. Honvédség békehadrendje. A 60 000/eln. 1/a.—1938. sz.-hoz.

egy tüzérezredet, sőt még egy gyalogdandár-parancsnokságot is elhelyeztek. Ungváron szintén egy gyalogdandár, Sátoraljaújhelyen és Mátészalkán pedig egy-egy határ vadászdandár-parancsnokságot létesítettek. Nyíregyháza körzetébe és Munkácsra került az 1. lovasdandár. 1938 őszén tehát az ország északkeleti részein összesen hét (köztük két gyorsan mozgó) dandárt helyeztek el.³³ Kárpátalja lerohanása a VIII. hadtest alakulataival, továbbá a Dunántúlról ideszállított 7., 9. és 11. önálló dandárokkal 1939. március 15-én kezdődött, és 17-én lényegében be is fejeződött. A diszlokációnak északkeleten való erőteljesebb összpontosítása még szembetűnőbbé vált 1939 őszén, amikor az ország a Szovjetunióval lett határos. Az sem véletlen, hogy éppen a viszonylag legkoroszerűbb szervezésű erők kerültek a VIII. hadtest területére. Szolyván állították fel az 1. hegyidandár-parancsnokságot, amelynek alárendelt alegységeit részben itt, részben pedig Perecsenyben, Rahón és Munkácsra helyezték el. Mátészalkáról a határ vadászdandár-parancsnokságot Beregszászra telepítették át, és a határ vadász-zászlóaljok számát hétről tízre emelték. Vásárosnaményből Beregszászra került át a 14. kerékpáros zászlóalj.³⁴

Ám bármennyire is nagy jelentőséget tulajdonított a legfelső vezetés a Szovjetunióval szomszédos határnak, a csábító lehetőségeket kínáló kárpátaljai hídfő birtokában a hadászati-hadművelési célkitűzések ekkor még elsődlegesen Románia felé irányultak. A magyar kormány Románia kedvezőtlen kül- és belpolitikai helyzetét mérlegelve elérkezettnek látta az időt, hogy — ha másként nem megy — fegyveres úton érvényesítse területi követeléseit Romániával szemben. Hitler nem egyezett bele Magyarország és Románia külön háborújába. Így sem az 1940 májusában végrehajtott részleges, sem az augusztusi teljes mozgósítást nem követte támadás. Észak-Erdély megszállása a második bécsi döntés alapján bevonulásszerűen történt meg szeptember 5-e és 13-a között. Végrehajtásában — a szegedi V. hadtest kivételével, amely Jugoszlávia felé biztosító feladatot látott el — három hadseregbe szervezve valamennyi mozgósított hadtest magasabbegységei részt vettek. Ezek november végéig visszatértek helyőrségeikbe, ugyanakkor azonban Kolozsvárott megalakult a IX. hadtest parancsnoksága.³⁵

Az 1940. évi őszi átszervezés — s ezzel együtt a diszlokáció — a katonapolitikai elgondolásokhoz igazodott. Részletes elemzést ad erről a vezérkar 1940. augusztus 19-én kelt egyik bizalmas feljegyzése: Kelet- és Délkelet-Európa kérdése előbb-utóbb előtérbe fog kerülni. Az Erdélytől és Dobrudzsától megfosztott Románia csekély katonai erőt képvisel a Szovjetunió ellenében, amelynek nyomása nemcsak a magyar határszakaszon fog érvényesülni. „A meggyengült Románia ellenálló szerepét Magyarországának kell átvennie.” A továbbiakban az elemzés arra is utal, hogy Jugoszláviával szemben még követelések állnak fenn,

³³ HL. A m. kir. Honvédség békehadereje. 60 000/eln. 1/a.—1938.

³⁴ HL. HM. eln. 39 000/1. a.—1939.

³⁵ Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához. HM. KIT. Bpest, 1961. 29—30. o.

s hogy „a középhatalommá váló Magyarországnak már tengerre is szüksége lesz”.³⁶

Ilyen kalandorjellegű, megalapozatlan elgondolások jegyében hajtották végre 1940 őszén a területi változást követő diszlokációt.

Szolnokról Kolozsvárra helyezték az 1. hadseregparancsnokságot. Figyelemre méltó, hogy a 3. hadsereg parancsnoksága is megalakult, amely Pécsre került. Ugyanakkor a Jugoszláviával megkötött rövid életű „örök barátsági” szerződés egyelőre biztonságérzettel töltötte el a magyar kormányt. Erre vall az az intézkedés, hogy a déli határok mentéről Erdélybe helyeztek öt határvadász-zászlóaljat és három hegyi üteget. A Tiso-féle fasiszta szlovák kormánytól sem kellett már tartani. A szlovákiai határszakaszon 10 határvadász-zászlóaljat szüntettek meg. Nagyrészt ezekből s az ország más részeiből elvont alegységekből állították fel a IX. hadtest három dandárának zászlóaljait és kilenc tüzérütegét. Nagyváradon alakult meg a 25., Désen a 26., Marosvásárhelyen pedig a 27. gyalogdandár. Gyergyószentmiklóson felállították a 9. határvadászdandár-parancsnokságot. Az észak-erdélyi határok mentén összesen tizenöt határvadász-zászlóaljat helyeztek el. Észak-Erdélybe került még az 1. lovashadosztály egyik ezrede, felderítő osztálya és két kerékpáros zászlóalja is. Ezeket felül Dunántúlról és a fővárosból még két utász-, egy híradó zászlóaljat és egy légvédelmi tüzérosztályt telepítettek át a IX. hadtest körzetébe.³⁷

Az északkeleti térségben elhelyezett erőket azonban nem gyengítették. A Szovjetunióval közvetlenül határos Északkeleti-Kárpátok vidékén újabb alegységekkel továbbfejlesztették az 1. hegyidandárt. Parancsnokságát Máramarosszigeten, alegységeit pedig Nagybányán, Rahón, Aknaszlatinán, Szolván és Perecsényben helyezték el. Munkácsra kerültek a 2. gépkocsidandár- és a 8. határvadászdandár-parancsnokságok.³⁸ Budapesten megalakult az Erődépítési Parancsnokság, s az új határokon megkezdték az erődök, völgyzárak kiépítését.

A magyar—szovjet határszakaszon és a Romániával határos Keleti-Kárpátokban a határvadász alegységek számára összesen 23 új laktnyaépületet emeltek.³⁹ A vezérkar takarékosági okból elrendelte, hogy a fejlesztéssel kapcsolatosan a mozgásokat és az építkezéseket lehetőleg minimálisra kell csökkenteni, de azt is kimondta, hogy a visszacsatolt városokat csapatok odahelyezésével kell támogatni. Ebben gazdasági indokok mellett politikai megfontolások is közrejátszottak. Az idecsatolt északkeleti és keleti területek javarészt idegen nemzetiségű lakossága országos viszonylatban a legsanyarúbb körülmények között élt, s a vezérkar joggal félt attól, hogy itt jó talajra talál a munkásmozgalom. Főleg ezért tartotta fontosnak e vidékeknek katonai helyőrségekkel, csendőrséggel való benépesítését. Csikszereda előljárósága azért kérte, hogy laktanyát építsenek náluk, mert — ügymond: „helyőrség hiányá-

³⁶ HL. VKF. 1. oszt. — 4373—1919.

³⁷ Csima János: Mellékletek az Adalékok...-hoz. 8. sz. vázlat.

³⁸ Uo. 7. sz. vázlat.

³⁹ HL. HM. elm. III. Csf-ség — 30 939 és 31 724—1941.

ban ipara és kereskedelme válságos helyzetbe jut”.⁴⁰ A régi idők karhatalmi és gazdasági szempontjai tehát megint csak jelentkeztek.

A legfelső vezetés féltette rendszerét a Szovjetunió szomszédságától, ezért viszonylag magas összegeket fordítottak erődépítésekre. Az 1941. évi 312,3 millió P beruházási hitelből erődítési költségekre 15 millió P-t irányoztak elő a „Huba III” fejlesztési terv első ütemében, s ezt az összeget a következő ütemben újabb 15 millióval toldották meg.⁴¹

A fejlesztés jegyében állították fel Szolnokon a gyorshadtest-parancsnokságot, amelynek alárendeltségébe az 1. lovashadosztály, az 1. és 2. gépkocsidandár tartozott. Mint említettük, Pécssett alakult meg a 3. hadsereg parancsnoksága. A jugoszláv határral érintkező három hadtestkörlet (V., IV. és III.) békeállományú csapatait zömmel Szeged, a Duna—Dráva szöglet, illetve Nagykanizsa körzetében helyezték el.⁴²

A Jugoszlávia elleni német támadásban a magyar vezérkar készséggel vállalta a szégyenteljes együttműködést. 1941. április 4-én és 5-én mozgósították a 3. hadseregnek alárendelt erőket: nyolc gyalogdandárt és a gyorshadtestet, valamint a fővezérség közvetlen alakulatait: egy gyalog-, egy tüzér- és egy légvédelmi dandárt, a repülődandárt és a folyamdandárt. A magyar csapatok április 12-én indultak támadásra. Mivel Hitler csak a Bácska megszállását engedélyezte (Bánátét nem), egy dandár kivételével, amely a Muraközt szállta meg, az összes erők a Duna—Tisza közén torlódtak össze. Szeptember 15-ig a mozgósított csapatok nagy részét kivonták a megszállott Bácskából, de Szabadka, Zombor, Újvidék, Zenta városok laktanyáiban tartósan két gyalog-, egy határőr- és egy kerékpáros zászlóaljat, egy tüzérosztályt, egy lovas- és egy páncéljárműves osztályt helyeztek el.

Az új szervezésű és viszonylag legkorszerűbb magasabbegység, a gyorshadtest zömét (2. gépkocsizó dandár, 1. lovasdandár, 1. hegyidandár) a Szovjetunióval határos északkeleti térségben, a VIII. hadtest körzetében helyezték el. A Jugoszlávia elleni hadjáratban azonban a gyorshadtestet is „kipróbálták”. A hitleri hadsereg Jugoszlávia ellen indított támadása a magyar katonai vezetést meglehetősen felkészületlenül érte. A távoli, északkeleti helyőrségekben mozgósított gépkocsi és két lovasdandár csak jókora késéssel érkezett meg a Bácskába, s a késedelem csak azért nem járt végzetes következménnyel, mert az alkalmazott csapatok nem ütköztek komoly ellenállásba. Hatalmas, mintegy 1500 km-es menetteljesítményük után, 1941 májusában fáradt, megviselt állapotban érkeztek vissza békehelyőrségeikbe: Munkácsra, Ungvárra és Nyíregyházára.⁴³

1941. június 27-én, amikor a magyar kormány hadat üzent a Szovjetunióknak, elrendelték a „Kárpát csoport” mozgósítását, amely a gyorshadtestből, a 8. határ vadász-dandárból és az 1. hegyidandárból állt. A gyorshadtest ekkor még le sem szerelt, így a parancsnokság fő teendői a kötelékek rendezésére, személyi cserékre, az eszközök kiegészíté-

⁴⁰ HL. HM. eln. III. Csf-ség — 31 210—1941.

⁴¹ HL. HM. Szervezési rendeletek (H—III. hadrendfejlesztés). Melléklet a HM. 1/a.—11—1941. sz.-hoz.

⁴² Csima János: Mellékletek az Adalékok...-hoz 26. sz. vázlat.

⁴³ Csima János: Adalékok... 52. és 67. o.

sére és rendbehozatalára szorítkoztak.⁴⁴ Ekkor a Szovjetunióval határos VIII. hadtest területén három gyalog-, egy határvadász- és egy hegyi-dandár, továbbá egy-egy lovas-, páncéljárműves és gépkocsi dandár egységei, aleggységei voltak elhelyezve.

*

A Horthy-hadsereg erőinek a diszlokációját a két világháború között részben öröklött, részben újabb tényezők és körülmények alapján a vezérkar tudatos tevékenysége alakította ki.

A belső szempontú diszlokációs elvek kialakításában a politikai és gazdasági megfontolások, a fegyvernemi sajátosságok, továbbá a karhatalmi, elhelyezési, ellátási és kiképzési szempontok voltak a legfőbb motiváló tényezők.

A külső szempontú diszlokációt 1941 tavaszáig mindenekelőtt az első világháború előtti területek visszaszerzésére irányuló törekvés határozta meg. Emellett a katonai vezetés a védelmi szempontokat sem hagyta figyelmen kívül. A területszerzési célokat alkalomszerűen és egymásutáni sorrendben (legelőször Csehszlovákiával szemben) külső támogatással, de döntően a fasiszta Németországgal való katonai együttműködés útján szándékoztak megvalósítani. Jól tükrözi ezt a diszlokáció valóságos, történeti folyamatának az alakulása. A területszerző célokat szolgáló diszlokációt a szomszédokkal szemben a magyar vezérkar alakította ki, de az erők alkalmazásának az időpontját és tevékenységének határait már a német vezérkar szabta meg. 1939 őszén fokozatosan erősödő diszlokációs súlypont alakult ki a szovjet határ felé, és a vezérkar a legújabb szervezésű, viszonylag legkorszerűbb egységeket helyezte el az északkeleti térségben.

⁴⁴ Uo. 80. és 85. o. és Mellékletek, 26. sz. elhelyezési vázlat.